

טו

נר החנוכה – משעת סכנה לשעת תקומה

מבוא

- א. מקום ההדלקה בשעת סכנה
 - ב. כאשר חולפת הסכנה
 - ג. בפנים ובחוץ, בגלות ובארץ ישראל
 1. אקלים
 2. סכנת בני הגלות
 3. התקנה להדליק בחוץ נעקרה ממקומה
 4. מפני הלצים
 - ד. הדלקת נרות חנוכה בחוצות מדינת ישראל
 - ה. הדלקת נרות חנוכה בפני אומות העולם
- סיכום

מבוא

מקום הדלקת מנורת החנוכה תלוי בגורמים משתנים. המקום המועדף להדלקה הוא על פתח הבית או בחלון, באופן המפרסם את הנס כלפי בני רשות הרבים. כאשר לא ניתן להדליק שם, מדליקים בתוך הבית, ואזי פרסום הנס הוא לבני הבית בלבד. במקומות רבים בזמן הגלות נהגו להדליק בתוך הבית, בעיקר בשל פחד מהגויים. במאמר זה נעסוק בשאלה, אם כיום בארץ ישראל (ובמיוחד לאחר הקמתה של מדינת ישראל) ראוי להחזיר את נוהג ההדלקה למקום בעל העדיפות הגדולה יותר. כמו כן, נראה שכיום אף בגלות, במקומות מסויימים, לא רק שאין חשש להדליק כלפי חוץ, אלא יתכן שאף יש בכך חשיבות מיוחדת, שכן הדלקה במקום ובאופן הזה עשויה לפרסם את הנס גם כלפי הגויים, ואולי אף לעוררם לקיים את המצוות שהם מחוייבים בהן, דהיינו: שבע מצוות בני נח.¹

א. מקום ההדלקה בשעת סכנה

כך נאמר בגמרא בשבת (כא ע"ב):

1. מאמר נוסף בנושא זה ראה: הרב בצלאל לנדוי, "מקום הדלקת נר חנוכה", ימי החנוכה (הוצאת ישיבת חיי משה, תשנ"ג), עמ' מ-מט.

תנו רבנן: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. אם היה דר בעלייה – מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה – מניחה על שולחנו, ודיו.²

רשימת מקומות ההדלקה שבברייתא מסודרת לפי עדיפותם: המקום הטוב ביותר הוא על פתח הבית מבחוץ; מי שדר בעלייה מניח בחלון; ובשעת סכנה, כשלא ניתן להניח בפתח הבית או על החלון, מניח על השולחן בתוך הבית. תחילתה של ברייתא זו נמצאת בשינויי נוסח במסכת סופרים (כ, ה):

נר חנוכה מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר "מה יפית ומה נעמת" – מה יפית במזוזה, ומה נעמת בנר חנוכה.³

במסכת סופרים (שם) מובאות הלכות רבות הקשורות להדלקת נר חנוכה, אך לא נזכרת כלל האפשרות להדליק בתוך הבית בשעת הסכנה. יתכן, שסיבת הדבר היא שמסכת סופרים היא ארץ-ישראלית, והיא מציינת את ההלכה הנוהגת בארץ ישראל.⁴ אפשרות אחרת היא, שהתקנה להדליק בחוץ היתה נהוגה רק במקום שרוב התושבים היו יהודים, אך היא לא נתקנה כשרוב התושבים היו גויים, "דמה לנו לפרסם הנס לבין העמים? מה לנו ולהם?"⁵

הסיבות שהביאו לתקן את מנהג ההדלקה בתוך הבית קשורות לגזירות הגויים, מהזמן "דאתו חברי לבבל" (גיטין יז ע"א). "חברי" הם בני האומה הפרסית שהציקה לישראל,⁶ וגזרה שביום אידם אסור להדליק נר, מלבד בבתי הע"ז שלהם.⁷ אפשרות

2. ברייתא זו – מקורה במגילת תענית (ראה במאמר: "הדלקת מנורת המקדש ומנורת חנוכה בבית הכנסת", הערה 2), והיא מובאת להלכה בגאונים ובראשונים: שאילתות דרב אחאי גאון, כו, ד"ה ברם צריך; סדר רב עמרם, הלכות חנוכה; ר"ף, שבת ט ע"ב בדפי הרי"ף; רא"ש, שבת ב, ד; רמב"ם, הלכות חנוכה ד, ח; שר"ע, אר"ח, תרעא, ה; רמ"א שם, סעיף ח.

3. ההלכה האומרת שיש להניח בשמאל מופיעה גם בגמרא בשבת כב ע"א: "אמר רבה: נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. והיכא מנח ליה? רב אחא בריה דרבא אמר: מימין, רב שמואל מדפתי אמר: משמאל. והילכתא – משמאל, כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין". רבה מוסיף על הברייתא, שיש להניח בטפח הסמוך לפתח. רב אחא בריה דרבא ורב שמואל מדפתי נחלקים היכן יש להניח: מימין או משמאל, והכרעת הגמרא היא על פי המובאה ממסכת סופרים.

4. כך העיר הרב יששכר תמר, עלי תמר, שבת, עמ' מ. בעלי תמר, סוכה, עמ' קנב, הוא כותב, שגם הברייתא המובאת בגמרא נראית כארץ-ישראלית, מאחר שהיא כתובה בלשון משנה ופותחת בלשון "תנו רבנן". לעומת זאת, יוסף תבורי, מועדי ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, עמ' 379–380, כותב שהברייתא נראית כברייתא בבליית, מאחר שהיא לא נזכרת כלל במקורות ארץ-ישראליים, והמובא במסכת סופרים מציין את המנהג הארץ-ישראלי.

5. הרב יששכר שלמה טייכטאל, שר"ת משנה שכיר, חלק ב, סימן ר.

6. ראה: רש"י לביצה ו ע"א, ד"ה דאיכא חברי; רש"י ליבמות סג ע"ב, ד"ה חברי; תוס' לשבת יא ע"א, ד"ה ולא; תוס' לגיטין שם, ד"ה מקמי.

אחרת היא, שהגזירה אסרה באופן ישיר את הדלקת נר החנוכה.⁸ המכנה המשותף של שתי האפשרויות הוא, שמדובר על גזירות בעלות רקע דתי. יש להעיר, שאין מדובר גם על סכנת מוות, וכדברי הריטב"א לשבת כא ע"ב, ד"ה ובשעת:

לא סוף דבר סכנת נפשות, דאם כן פשיטא, דעל מצוות עשה לא יהרג...
אלא אפילו סכנת צער או איבה, כמו בצרפת.⁹

אף על פי כן, מסופר על מסירות נפש לשם קיום מצוות הדלקת נר חנוכה:

טרכינוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט' באב, והיו כל ישראל אבלים. נשתתק הוולד בחנוכה. אמרו ישראל: נדליק או לא נדליק? אמרו: נדליק, וכל מה דבעי לימטי עלן ימטי. אדליקו. אזלון ואמרון לישן ביש לאשתו של טרכינוס: אילין יהודאין, כד ילידת – הוון מתאבלין, וכד מייתי ולדא – אדליקו בוצינייא. שלחה וכתבה לבעלה: עד דאת מכבש ברברין, בוא וכבוש אילין יהודאי דמרדו בך. סליק לאילפא, וחשיב למיתי בעשרה יומין, ואייתיתיה רוחיא בחמשה יומין. אתא ואשכחינון דהוו עסיקין בהדין פסוקא: "ישא ה' עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר" (דברים כח, מט); אמר להו: אנא הוא נשרא, דחשיבית למיתי בעשרה יומין ואייתיתני רוחא בחמשה יומין. הקיפן לגיונותיו והרגם.¹⁰

7. שאילתות דרב אחאי גאון, מב; אוצר הגאונים לגיטין, חלק הפירושים, עמ' 225, סימן מט-ג. כך פירש גם רש"י לשבת כא ע"ב, ד"ה הסכנה, ותוס' לשבת מה ע"א, ד"ה מקמי. דניאל שפרבר, מנהגי ישראל, חלק ה, עמ' מד-מה, משער, שאלו הן גזירותיו של המלך הפרסי ארדשיר, שחי בזמנו של האמורא רב, השואל: "מהו לטלטל שרגא דחנוכתא מקמי חברא בשבתא?" (שבת מה ע"א).
8. אוצר הגאונים לשבת, חלק הפירושים, עמ' 20, סימן עט. כך פירש גם תוס' לשבת כא ע"ב, ד"ה ובשעת בשם ר"י, וכן תוס' לשבת מה ע"א, ד"ה מקמי. הרב דוד הכהן ("הרב הנזיר"), אור הגנוז, הארות בהלכות חנוכה, עמ' י, כותב, שהגזירה הישירה שלא להדליק נר חנוכה נגזרה ע"י היוונים והרומים שהיו בארץ ישראל, ואילו הגזירה העקיפה, שאין להדליק נר אלא בבתי עכ"ם נגזרה בבבל ע"י הפרסים. לפי דבריו לא ניתן לטעון שהמובא לעיל בשם מסכת סופרים משקף את הנוהג בארץ ישראל, אלא הוא משקף את התקופה שלפני הגזירה.
9. גזירה זו דומה לגזירות דומות על אי-קיום מצוות, בזמנים המוגדרים ע"י חז"ל כ"שעת הסכנה" או כ"שעת שמד". על גזירות אלו, ראה: הרב מ"מ כשר, "בענין הדלקת נר חנוכה בחוץ", נעם, טו (תשל"ב), עמ' שז-שיט; שאול ליברמן, "רדיפת דת ישראל", ספר היובל לשלום בארון, עמ' ריג-רמה – לדעתו אין מדובר בגזירה שלא להדליק נר חנוכה על סכנת מוות.
10. איכה רבה פרשה א, מה. נוסח דומה בירושלמי סוכה ה, א. הרב יששכר תמר, עלי תמר, סוכה עמ' קנב, כותב, שנראה שעד מקרה זה לא נקבעה ההלכה שבשעת הסכנה מניח על השולחן בבית, ורק לאחר מעשה זה נקבעה ההלכה כך.

המושג "שעת סכנה" התרחב גם לחשש מפני גנבים¹¹ או בשל הגויים המציקים ליהודים, אף לא מסיבות דתיות. כך למשל פירש הראב"ה:

ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו... פירוש: בשעת הסכנה, שגזרו על המצוות, כדאמרינן בפרק כירה (שבת מה ע"א): "מהו לטלטלי שרגא דחנוכה מקמיה חברים בשבת וכו' ", והוא הדין סכנה אחריתי, כגון אנו, שאנו דרים בין הגויים, ולהכי לא מדליק מבחוץ.¹²

הנוהג להדליק בפנים פשט במקומות רבים, וכך מעיד ר"י בתוס' לשבת כא ע"ב, ד"ה

דאי:

נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק, דאין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין בפנים.¹³

או כדברי הרא"ה:

ועכשו בגלות, שאין אנו יכולין לקיים המצוות בשלמות, מניחה על פתח ביתו מבפנים, ואפילו הניחה על שולחנו דיו.¹⁴

ב. כאשר חולפת הסכנה

כאשר חולפת הסכנה – ממניעים דתיים או לאומניים – וניתן לקיים את המצוה כהלכתה ולהדליק בחוץ, האם יש לחזור ולהדליק בחוץ?
מתוך עיון במקורות נראה, שגם כשניתן היה להדליק בחוץ, בכל זאת המשיכו להדליק בפנים. כך כתב הרב יצחק בן אבא מארי, בספר העיטור:

ובשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה – נהגו. ומי שיכול להניחה מבחוץ – מניחה מבחוץ, ואם לאו – על פתחו. ונהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת.¹⁵

11. הלכות קצובות מהגאונים, הלכות חנוכה, אות ב (מהדורת ר"מ מרגליות, עמ' 81–82). טעם נוסף שמופיע בדבריו לכך שאין מניחים בחוץ, הוא: "אם נשבה הרוח", דהיינו: קשיי מזג האוויר. טעם זה פותח אחר כך ע"י האחרונים.

12. ראב"ה, ח"ג, הלכות חנוכה, סימן תתמג.

13. כך מעיד גם הראב"ה, ח"ג, הלכות חנוכה, סימן תתמג, בשם אביו. דברי אביו, רבינו יואל, הובאו בטור אר"ח, סימן תרעא. דברי התוס' הללו הובאו בראשונים רבים בשבת שם: תוס' הרא"ש, הריטב"א, הרשב"א (בחיודשוו שם, ובש"ת הרשב"א, סימן תקמ–תקמא), הר"ן ועוד. הרב אשר וייס, "במקום הדלקת נר חנוכה בזה"ז", מנחת אשר, בראשית, סימן נה, כותב, שראשונים אלו סוברים שהדלקה בחוץ איננה לעיכובא, והיא רק לכתחילה.

14. לכו, סימן מד, ד"ה בכ"ה בכסלו. כך הוא כתב גם באורחות חיים, הלכות חנוכה, אות ג. ראה גם ברבינו ירוחם, תולדות אדם, נתיב ט, ח"א, דף סא טור ב.

בעל העיטור מציין, שמי שיכול להדליק בחוץ או בפתח – יעשה כן; אך הוא מוסיף שיש שנהגו להדליק בפנים, מאחר שהם ממשיכים במנהגם כפי שהיה בשעת הסכנה. נראה מדבריו, שהוא רק מסביר מה הניע את אותם המדליקים בפנים לעשות כן. בנוסף לכך הוא מביא, שנהגו להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, ואין הוא מנמק מדוע. המנהג להדליק נר חנוכה בבית הכנסת אינו נזכר כלל במקורות התנאים והאמוראים, והוא קשור למצב המוגדר כשעת סכנה. כך הסביר ר' יצחק בר ששת:

המנהג הזה – להדליק בבית הכנסת – מנהג ותיקין הוא, משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצוה כתקנה כל אחד בביתו, שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ, כדתנן (שבת כא ע"ב) בההיא דגמל טעון פשתן וכו'. וכיון שעתה, שיד האומות תקפה עלינו, ואין אנו יכולין לקיים המצוה כתקנה, ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים, ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד, לזה הנהיגו להדליק בבית הכנסת, לקיים פרסומי ניסא... ומ"מ, באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו, דמצוות חנוכה נר איש וביתו.¹⁶

בשל ההרגל להדליק בתוך הבית, פרסום הנס הצטמצם רק לבני הבית, ולא לבני רשות הרבים. התקנה להדליק בבית הכנסת בשעה שהציבור מתכנס לתפילת מנחה וערבית מאפשרת לפרסם את הנס ברבים, אם כי לא יוצאים בהדלקה זו ידי חובה. ישנה כאן הפרדה ברורה בין חובת ההדלקה לבין חובת הפרסום. יחד עם זאת, לא הכל מקבלים את ההסברים הללו כשאינן סכנה. כך, למשל, תמה ר' יצחק אור זרוע:

ויש מפרשים "שעת הסכנה" – שגזרו שלא להדליק נרות של חנוכה. והאידינא דליכא סכנה לא ידענא מאי טעמא אין אנו מדליקין בחצירות.¹⁷

15. ח"ב, הלכות חנוכה, קיד ע"ד. דברים דומים הוא כתב גם בהלכות שופר (ח"ב, צט ע"ג), ביחס לתקיעת שופר במוסף: "ואף על פי שהשמד בטל, גזירה במקומה עומדת, עד שיבוא בית דין ויבטל"; אם כי בנר חנוכה אין מדובר על גזירה קבועה, כבתקיעת שופר. דברים דומים לעיטור כתבו גם הרב שמואל מגירונדי, אהל מועד, שער מועד קטן, דרך ראשון, נתיב ה. ראה עוד בדברי הרב יוסף כהן, בספרו של הרב צבי פסח פרנק, מקראי קודש, חנוכה, עמ' לד–לה, שכותב, שאין לדמות עניין זה לביטול האיטור של גידול בהמה דקה בא"י.

16. שו"ת הריב"ש, ש, קיא. דברי הריב"ש הובאו בקצרה בבית יוסף אר"ח, סימן תרעא.

17. אור זרוע, ח"ב, הלכות חנוכה, שכג.

ג. בפנים ובחוץ, בגלות ובארץ ישראל

בספרות האחרונים מצינו מספר הסברים למנהגם של אותם אנשים שממשיכים גם כיום להדליק את נר החנוכה בתוך הבית, אף שחלפה שעת הסכנה. רוב המסבירים סוברים, שאם ניתן להדליק בחוץ – יש לעשות זאת. נבחן את דבריהם לאור העובדה שכבר למעלה ממאה שנה עם ישראל נמצא בארץ ישראל ומיישב אותה, וניתן לקיים את התקנה בעדיפותה הראשונה: להדליק בחוץ.

1. אקלים

סיבה אחת שמובאת בדברי האחרונים להסברת המנהג להדליק בפנים, היא שחג החנוכה חל בימות החורף, והדבר מקשה על ההדלקה בחוץ. כך כתב הרב יחיאל מיכל אפשטיין:

והנה עתה אין אנו מדליקים בחוץ. ואף שאין סכנה אצלנו, מכל מקום כמעט הוא מהנמנעות, מפני שבכל המדינות שלנו ימי חנוכה הם ימי סגריר גשם ושלג ורוחות חזקים, ואי אפשר להניחם בחוץ, אם לא להסגירם בזכותי, וכולו האי לא אטרחהו רבנן... ויותר טוב מן הכל דאם יש לו חלון הפתוח לרשות הרבים יעמידם אצל החלון, ויראו גם בני רשות הרבים דרך החלון, ואיכא פרסומי ניסא. וכן אני נוהג.¹⁸

בעל "ערוך השולחן" חי בבלורוסיה,¹⁹ ואכן בדרך כלל בתקופת החנוכה מזג האוויר שם הוא קריר ומושלג, ולא ניתן כלל להוציא את המנורה החוצה לרשות הרבים. מה גם שסביר להניח, שמעטים הם בני רשות הרבים המסתובבים ברחובות. אולם המצב בארץ ישראל שונה: אמנם גם בארץ ישראל קר וגשום בזמן החנוכה, והרוח עלולה לכבות את הנרות; אולם בכל זאת אנשים מסתובבים ברחובות, וניתן להוציא את המנורה.

יש להוסיף, שנס החנוכה אירע בארץ ישראל, וממילא התקנה בעקבות הנס מתאימה לאופיה של ארץ ישראל ולאקלימה. זוהי, אם כן, מצוה ארץ-ישראלית במהותה, על אף שאין היא מן המצוות התלויות בארץ וחובת קיומה הוא בכל מקום בעולם. כך כתב הרב שריה דבליצקי:

18. ערוך השולחן, או"ח סימן תרעא, כד. גם הרב אשר וייס, "במקום הדלקת נר חנוכה בזה"ז", מנחת אשר, בראשית, סימן נה, כותב, שזו הסיבה המשמעותית להדלקה בפנים, אך הוא מסיים בכך שאין הוא מביע עמדה בשאלה זו, "וכל כוונתנו להראות פנים למנהגי ישראל הקדושים כדי להגדיל תורה ולהאדירה".

19. כאן הזדמנות לתקן את שכתבנו בגירסה הראשונה של מאמר זה: "נדידת החנוכה", אמונת עיתן, 50 (מרחשוון-כסלו תשס"ג), עמ' 77. שם כתבנו שבעל ערוך השולחן חי בפולין. עיקר פעילותו היתה בנובהרדוק, בלורוסיה, ותודה לכל המעירים.

ובדרך כלל יש לנו לדעת, כי עיקר קיום תורה ומצוות הוא דווקא בארצנו הקדושה, וכאן אפשר בעז"ה לקיים כל המצוות הנוהגות בזמן הזה כראוי מן המובחר עם כל פרטיהם... אותו הדבר הוא גם לגבי מצוה זו של הדלקת נר חנוכה, שכאן בארץ הקודש אפשר לקיימה בכל פרטי הדקדוקים כדינא דגמרא. וידועים דברי הרמב"ן בפרשת אחרי, כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה', וקיומם בגלות הוא רק כדי שלא יהיו חדשים עלינו כשנחזור לארץ. ומלבד המצוות התלויות בארץ, הרי גם לגבי המצוות הכלליות – האפשרויות לקיימן נוחות יותר בארץ מאשר בחו"ל. ראשית כל מבחינת הזמנים הנוחים, למשל, לגבי כניסת השבת ויציאתה במשך כל תקופות השנה, לא מוקדם מדי ולא מאוחר מדי... ומבחינת האקלים – האפשרות לקיים מצוות סוכה כהלכתה על הצד הטוב ביותר, לרבות שינה בסוכה,²⁰ וכמו כן הזמן של קצירת המצה השמורה אינו זמן גשמים וכו'. וגם מצוות נר חנוכה שאפשר לקיימה על הצד היותר טוב ברשות הרבים.²¹

2. סכנת בני הגלות

סיבה נוספת המוזכרת בדברי האחרונים, היא שעדיין יש מקומות בעולם שבהם יהודים אינם יכולים להדליק נר חנוכה בחוץ. עובדה זו יכולה להשפיע גם על יושבי ארץ ישראל. כך כותב הרב משה שטרנבוך:

כהיום ברוב המקומות חופש להיהודים לקיים דתם כרצונם גם בפרהסיא, וכן לובשים מלבושיהם ברחובות העיר בלי פחד, וא"כ למה מבטלין עיקר מצוות נר חנוכה, שיסודה בחוץ על פתח הבית, והא בזמן הזה, שאין פחד, לכאורה מחוייבין מדינא להדליק בחוץ, וצ"ע על מה סומכים היום לבטל דינא דגמרא.²²

בבסיס הצגת השאלה מצביע הרב משה שטרנבוך על השינוי המהותי שחל בארץ ישראל כיום. הוא איננו מזכיר במפורש את הגורם לכך שניתן כיום להלך ברחובות ללא פחד ולקיים מצוות בפרהסיא ללא חשש, אך נראה ששינוי זה קרה בזמן שעם ישראל נעשה ריבוני על ארצו והשתחרר משלטונם של אחרים (תורכים, בריטים).

20. דניאל שפרבר, "הגורם הגאוגרפי בעיצובם של מנהגים ובהתפצלותם", מנהגי ישראל, חלק ג, עמ' סה – קיב, דן באריכות בהשפעת האקלים על עיצוב המנהגים, ומדגים זאת גם דרך שאלת האכילה והשינה בסוכות במקומות קרים וגשומים.

21. "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז", קובץ המועדים, חנוכה, עמ' קלב-קלד.

22. מועדים וזמנים השלם, ח"ב, סימן קמ; ח"ו, סימן פה.

הרב שטרנבוך מצטט את דברי המהר"ל דיסקין, שכתב בביאור לירושלמי שביעית, לגבי תקנת ההיתר לעניים לעבוד בשביעית, שגם עשירים רשאים לעבוד בשביעית; ואמנם לגביהם אין סכנה, מפני שיוכלו לשלם מס למלך, אך מאחר שיש לחוש לכך שאם נאסור על העשירים לעבוד בשביעית, יבקשו העניים להידמות להם ויבואו לידי סכנה. משום כך הותרה העבודה גם לעשירים, בשל תקנת העניים. על כך מוסיף הרב שטרנבוך:

הכא נמי יש לומר בנר חנוכה: לאחר שהגוים הכבידו עלינו בגלותנו בצרות ובגזירות, ראו חכמים שאין מקום לקיים מצוה זו להדליק בחוץ בגלותנו. ואפילו במקום שאין שום חשש סכנה מעכו"ם ויכולים להדליק בלא חשש – אין דנים על כל מקום בפרטיות בפני עצמו. רק מכיון שאם נדליק בחוץ יבואו לפעמים במקומות לידי סכנה, שכל אחד ירצה לקיים המצוה תמיד דווקא כמצוותה, פטרו אותנו חכמי הדור להדליק בזמן הזה בחוץ בכל מקום, שמא במקומות שונים תקנה זו יביא לידי סכנה.

בשל התחשבות במצבם של בני הגולה, ומפני החשש שמא ירצו גם הם לקיים את המצוה כתיקונה (היינו: להדליק בחוץ) במקום הסכנה ויבואו לכלל סכנה, הרי שגם כאן, בארץ ישראל, אין להדליק בחוץ. אולם יש להעיר על טעם זה לפטור את בני ארץ ישראל מחובת ההדלקה בחוץ: ישנן מצוות רבות שבני חו"ל אינם יכולים לקיים – או לפחות קשה להם לקיים – בשל תנאי מזג האוויר, כדוגמת שינה ושיבה בסוכה. האם בשל כך יהיו בני ארץ ישראל פטורים ממצוות אלו?

אמנם אי-היכולת לקיים מצוה בשל תנאי מזג האוויר שונה מהמצב של שעת הסכנה. אבל גם על כך יש לשאול: ניתן למצוא מצבים שבהם לא ניתן לקיים מצוות, בשל היותם במצבי סכנה, כגון: חיילים בשעת מלחמה, יהודים החיים תחת משטרים שרודפים יהודים או בקרב אוכלוסייה עויינת; האם בשל קיומם של מצבים מעין אלה נפטור את בני ארץ ישראל מקיום מצוות, מחמת החשש שמי מבין המסוכנים ירצה בכל זאת לקיים את המצוה?

ואכן, אף הרב שטרנבוך עצמו מסיים את תשובתו:

בארץ הקודש המדקדקין נוהגין להדליק בחוץ על פתח הבית כדינא דגמרא, ויצאו בזה גם היום חיוב נר חנוכה בפרסומי ניסא, וכעיקר מצוותה בזמן הגמרא. וכך נאה ויאה, וכך נהגו כאן רבנן קשישאי.

על התחשבות אחרת בבני הגלות כותב הרב עובדיה הדיה:

...הוא הדין מצוות הדלקת נרות חנוכה בזמן הזה, אף שאין אותה הסיבה שבגללה תיקנו להדליק בפנים – הנח להם במנהגם, מנהג ישראל תורה הוא, והרי היא חשובה ומקובלת ברצון לפניו יתברך, ואין להרהר אחרי מנהגם של ישראל. ובפרט שכל ישראל שבתפוצות עודם במנהגם הקודם, כי אצלם עודה אותה הסיבה שבגללה היתה התקנה, שהם נפוצים ופזורים בין האומות ואי אפשר להם לנהוג כמו אנשי ארץ ישראל, ואם נבוא לומר שאנשי ארץ ישראל חייבים לחזור לדינא דגמרא להדליק בחוץ, הרי אתה עושה את התורה כשתי תורות ח"ו, לאנשי ארץ ישראל תורה אחת, ולאנשי חו"ל תורה אחרת, והרי זה כחוכא ואטלולא ח"ו. על כן הנח להם לישראל במנהגם, וצור ישראל יקבל את מנהגם ומצוותם ברצון.²³

על הדברים הללו כתב הרב חיים דוד הלוי:

וגם בחו"ל יש מקומות שיכולים להדליק בחוץ, ובמקומות שאינם יכולים – ידליקו בפנים, ואין כאן שתי תורות ח"ו.²⁴

על החשש מפני עשיית התורה כשתי תורות ניתן להוסיף על דברי הרב חיים דוד הלוי ולומר, שישנן מצוות רבות שבני חו"ל מקיימים בחו"ל מעיקר הדין, ולא בשל סכנה (כגון: יום טוב שני של גלויות), ואין התורה נעשית כשתי תורות. יתירה מזאת: אף בארץ ישראל ישנם מקומות שבהם לא ניתן להדליק בחוץ בשל סכנה, כמו, למשל, חיילים הנמצאים במוצב קדמי. האם בשל כך נראית התורה כשתי תורות? זאת ועוד: הרי מלכתחילה ניתקנו שלושה מצבים: בפתח הבית, בחלון ועל שולחנו. משמעות הדבר היא שכל אחד ינהג בהתאם לאפשרויות העומדות לפניו. מדוע לא חששו חז"ל שהתורה תיעשה כשתי תורות? ובאופן פרטי, ביחס להלכות נר חנוכה, מצאנו בהן גדרים יחודיים: "מהדרין" ו"מהדרין מן המהדרין". הידורים אלו נתונים בידי כל אחד ואחד, לפי שיקול דעתו והכרעתו, ובכל זאת לא חששו חז"ל שחילוקים אלו יעשו את התורה כשתי תורות, ותיקנו באופן הזה את סדר ההדלקה.

23. שו"ת ישכיל עבדי, ח"ז, אר"ח, סימן מו.

24. שו"ת עשה לך רב, ח"ו, סימן מב. ראה עוד: הרב יששכר דוב הלוי בירנבוים, אור ישראל, ל (תשס"ג), עמ' צז-קיב. שם כתב: "בימינו, פה בארצנו הקדושה, שב"ה יש לנו היכולת להדליק על פתח החצר או הבית בלא דאגה".

3. התקנה להדליק בחוץ נעקרה ממקומה

הפוסקים האחרונים דנים גם בשאלה אם המנהג שהתקבל בגלויות – לפיו נעשית ההדלקה בפנים על אף שחלפה שעת הסכנה – הפך להיות נורמטיבי, ולמעשה התקנה להדליק בחוץ בטלה. כך כתב הרב יהושע אהרנברג:

בזמן הזה מצות נר חנוכה רק בפנים, ואין אדם יוצא כלל אם הדליק בחוץ, אף כשאין סכנה בדבר. כיון דחז"ל עקרו מצוות הדלקה בחוץ וקבעוהו בפנים, לפיכך כשהדליק בחוץ לא עשה ולא כלום... אלו שהדליקו בחוץ החמירו על עצמם, וזו חומרא שיש בה קולא, ומיחזי כיוהרא.²⁵

הבנתו היא, שהואיל ובגלות נהגו להדליק בפנים, הרי שהתקנה הראשונה נעקרה ממקומה, וכיום יש להדליק רק בפנים. יתירה מזאת: בהדלקה בחוץ יש יוהרא. סברה זו נדחתה ע"י הרב משה רוזינטאל, שהוכיח ממקורות רבים שחז"ל לא עקרו את התקנה הראשונה, אלא קבעו שאם יש סכנה – מדליק בפנים, אך אם אין סכנה – מדליק בחוץ; ובמיוחד כאן, בארץ ישראל:

וכן נהגו גאוני עולם גדולי הדור ורבני ירושלים מקדמא דנא להדליק בחוץ, ואין שום ספק כי כך היא המצוה מן המובחר להראות ולפרסם הנס, וכן עתה המנהג הוא בירושלים ובארץ הקודש.²⁶

כך גם כתב הרב שריה דבליצקי:

למעשה בכל זמן הגלות היו כולם מדליקים בפנים, וגם במקום שהנסיבות מרשות להדליק בחוץ. אבל מעיקר דינא דגמרא אין כאן שום טעם למניעת הדבר, וראוי מאוד לעשות לדבר הזה תעמולה להחזיר עטרת מצוה זו ליושנה. ומדי שנה מתרבים המדליקים בחוץ, והראשונים, כנראה, שהתחילו להחזיר עטרה ליושנה היו תלמידי הגר"א, וכן נהגו

25. שו"ת דבר יהושע, סימן מ; הנ"ל, "בענין הדלקת נר חנוכה בחוץ בזמן הזה", קובץ המועדים, חנוכה, עמ' קכה-קלא.

26. "בבירור מדליק על פתח הסמוך לרשות הרבים", קובץ המועדים, חנוכה, עמ' קכא-קכד. הרב יצחק דיזי, שבות יצחק, בהלכות חנוכה, עמ' מו-נג, מביא מכתב של הרב יוסף שלום אלישיב, שנשלח לרב אהרנברג, בו הוא דן במשמעות "שעת הסכנה", בסוגיות שונות, ובסימומו הוא קורא לרב אהרנברג לשקול שוב את תפיסתו באשר להדלקה בחוץ בזמן הזה. גם הרב עובדיה יוסף, ילקוט יוסף, מועדים, עמ' 231-232, כותב על דברי הרב אהרנברג: "ובאמת שהפריז על המידה, ונוראות נפלאתי עליו... בשו"ע נאמר שרק בשעת סכנה מדליק בפנים, ואטו קא משמע לן הלכתא למשיחא?".

בעלותם ארצה הרב מבריסק והחזו"א.²⁷ ... נתאר לעצמנו מה נחמד ומה נעים היה המראה לו באמת בכל ערי ומושבות ארצנו הקדושה היו מתנוצצים על פתחי הבתים והחצרות נרות חנוכה, אחת מהן לא נעדרה, ואיזה רוח קדושה וחיבוב תורה ומצוות היה הדבר משרה על כולם.²⁸

דברים דומים כתב גם הרב בנימין זילבר:

סוף דבר, דבזמן שאין סכנה חזר דינו כמו בעיקר דינא דש"ס ופוסקים, וזה דעת כל הראשונים והאחרונים, וכמפורש בדברי בעל העיטור והתניא ושיבולי הלקט הנ"ל, דמי שיכול להניחה מבחוץ – מניחו בחוץ, דלפעמים אי אפשר, דהגויים יגנבו... אמנם בגולה מפני הסכנה הנהיגו להדליק בפנים ממש, ויש שהיו מדליקין בפתח הבית; ונהגו גם כשלא היה סכנה בדבר, עד שהאור זרוע באמת נשאר בצ"ע... ולאור המנהג של חז"ל באו בעלי רמז ומצאו סמך שבארצות חשיכה אין מקום להראות בחוץ. אבל מעת ההתחדשות הישוב מלפני מאה וחמישים שנה, שהמטרה היחידית של העולים והמתיישבים היתה לעבוד את הבורא עבודה תמה ולדקדק במצוותיו, וראו שאין חשש סכנה, קיבלו עליהם ועל זרעם לקיים תקנת חז"ל להדליק בחוץ ממש.

וגם בחורבן בית מקדשנו ותפארתנו, וגם במצב של "ואנכי אסתיר אסתיר פני", שהיא הסתרת פני הגאולה, כמבואר ברמב"ן (לדברים לא, יז), נאמר (שם יא, כב): "ארץ אשר... עיני ה' אלקיך בה מְרִשִׁית השנה ועד אחרית שנה", זאת אומרת שאור השכינה אשר לנו כאן ומשגיח עלינו, בבחינת גילוי שבהסתר, בבחינת "הנה זה עומד אחר כתלנו, משגיח מן החלונות, מציץ מן החרכים", וזה אנו מפרסמים בהדלקת נר חנוכה בחוץ, אשר נרמז בתורה"ק: "בהעלותך את הנרות".

וכבר כתבו איזה ספרים לימודי זכות על אלו שאינם משנים המנהג להדליק כדינא דגמרא מאחר שאין סכנה בדבר... ומה זה מוסיף הלימודי זכות? וגם כל אלה דיברו מחז"ל, וקצת מוזר מה שראיתי עכשיו לאחד ממחברי זמננו דמעתיקם ומסיק דהסומך יש לו על מה לסמוך, וכאילו מה שאנו גרים בארץ ה' עיקר קיום התורה והמצוות אינו משנה כלום.²⁹

27. הרב אליהו שלזינגר, מצות נר איש וביתו, ח"ב, עמ' 69–72, מביא את דברי הרב אברהם יצחק הופמן, המספר שהרב מבריסק אף אמר שהמדליק כיום בפנים לא קיים המצוה וברכתו לבטלה. הרב הופמן עצמו כותב: "ואמת כבר הגיע הזמן שיחזיר עטרה ליושנה במצות נר חנוכה בעז"ה".

28. "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז", קובץ המועדים, חנוכה, עמ' קלב–קלד.

29. שו"ת אז נדברו, ח"י, סימן כו.

וכך מובא בשמו של החזון איש:

מרן אמר לי, שהיום חזרה דינא דגמרא למקומה, וחייבים להדליק בחוץ משום פירסומי ניסא.³⁰

כך כתב גם הרב מנחם מנדל כשר:

כשעברה הסכנה, כמו בארץ ישראל, חזרה התקנה הראשונה למקומה... עכשיו שזכינו בעז"ה לגור בארץ ישראל, בוודאי עלינו להשתדל לקיים את המצוה כתיקונה כפי שתקנו חז"ל.³¹

בוודאי מן הראוי שבא"י ישתדל כל מי שהאפשרויות בידו להשיג נר של עששית כדי שיהיה אפשר לו להדליק נרו מבחוץ, ולפרסם ע"י כך הנס כראוי... תיקנו לעשות פרסום הנס של נצחון דווקא על פתחי הבתים, בבחינת זה לעומת זה (היוונים היו מעמידים פסיליהם בפתחי הבתים). ולכן בארץ ישראל יש להשתדל לקיים המצוה כתיקון חז"ל.³²

4. מפני הלצים

אמנם בארץ ישראל אין חשש מפני גזירות המלכות, אך יש מקום לחשוש מאנשים שייפגעו במנורה העומדת בחוץ. כך כתב הרב יצחק וייס:

והנה עכשיו בזמן הזה לא היה שעת הסכנה חלילה, רק מיקרי שרבו הלצים, מדליקין בפנים אצל הפתח... סוף דבר מכל הנ"ל, מצינו טעמים מספיקים ונכונים להנוהגים להדליק בפנים, ונזכה בקרוב להתגלות האור הגנוז בביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.³³

הרב יצחק וייס מתבסס על דבריו של הרב יששכר מדינוב, ה"בני יששכר", שכתב בשם הרב שלמה אפרים לינטשיץ:

30. קובץ מבקשי תורה, חנוכה, עמ' עג.

31. "בענין הדלקת נר חנוכה בחוץ", נעם, טו (תשל"ב), עמ' שיח; הנ"ל, שו"ת דברי מנחם, ח"ד, סימן לו; הרב משה טוביה ויסברגר, "בענין מנהגי הדלקת נר חנוכה בזמן הזה בפנים, ומנהג ירושלים וחכמיה שמדליקין בחוץ", אורייתא, 11 (תשמ"ב), עמ' קב-קה, כותב שלשני המנהגים יש תוקף: המנהג בארץ ישראל היה שתמיד הדליקו בחוץ, והמנהג בחו"ל היה להדליק בפנים. לכן בני חו"ל שעולים לארץ יכולים להמשיך להדליק בפנים. אולם דבריו אינם מובנים: מדוע שבני חו"ל ימשיכו בארץ ישראל להחזיק במנהג חו"ל, שנבע מהעובדה שלא ניתן היה להדליק בחוץ, בו בזמן שבארץ ניתן להדליק בחוץ?

32. התקופה הגדולה, עמ' רמז-רנג.

33. שו"ת מנחת יצחק, ח"ו, סימן סו. בתשובתו הוא מתבסס על אמירה חסידיית-פנימית, על פי דברי ה"בני יששכר", ראה לקמן הערה 35. חשש מפני הלצים מופיע גם אצל הרב אליעזר ולדנברג, שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סימן נו; הרב משה שטרנבוך, מועדים וזמנים השלם, ח"ב, סימן קמ.

דורות ראשונים, שהיתה התורה חביבה בעיניהם היו מניחים נר חנוכה, הרומז לתורה אור, מבחוח, על דרך "יפוצו מעינותיך חוצה"; אבל הדורות הללו, שנתמעטה התורה ולומדי' וכו', וחכמי הדור אין להם כח להשיב איש מדרכו הרעה, ואדרבה: אם לא יחניף לו וכו' אין לו תקומה מפני הקמים עליו, ויקימו עליו עדי שקר וכו' – המשכילים בעת ההוא ימשכו ידיהם מלהאיר בתורתם בראש כל חוצות. מניח נר חנוכה בביתו, ודיו להשיב מעוון אנשי ביתו לבד.³⁴

הרב יששכר מדינוב ממשיך את הדברים:

לזה רמזו חז"ל: "ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו" – שהרשעים יורדים לידי המוכיחים ומביאים אותם לידי סכנה ועלילות וכיוצא, ובא על ידי זה לידי בזיון הדת וכיוצא, כנהוג בזמנינו מכת האפיקורסים המורדי אור; "מניח על שולחנו" – היינו להאיר רק להסמוכים על שולחנו, ודיו.³⁵

אמנם יש להעיר, שלא ברור מדברי הרב יצחק וייס מי הם הלצים שאליהם הוא מתכוון. יתכן שהוא רומז לכאלה שאינם שומרים תורה ומצוות, הלועגים ומזלזלים באחרים.³⁶ אך הרב בנימין זילבר דחה את דבריו, וכתב שאין לחוש לזה: "ובסביבת מאה שערים בוודאי אין לחוש להלצים"³⁷ (הרב וייס התגורר במאה שערים).

34. עוללות אפרים, ח"ב, עמ' מד, מאמר רצה. דברי ה"עוללות אפרים" הועתקו כמעט בלשונם ע"י ספר חמדת ימים, הלכות חנוכה, סוף פרק א (על מחברו – ראה במאמר: לתולדות זכר לשמחת בית השואבה, הערה 13).

35. הרב צבי אלימלך מדינוב, בני יששכר, ח"ב, עט ע"ב.

36. הרב דוד הכהן ("הרב הנזיר"), אור הגנוז, הארות בהלכות חנוכה, עמ' כ, כג, כח, כותב שהלצים האמורים במגילת תענית אלו הם המתיוונים שהקימו תיאטראות וקרקסאות וישבו בהם, ועליהם נאמר שהם מושב לצים, "זדים הליצוני עד מאד" (עבודה זרה יח ע"ב).

37. בחסידויות השונות נהגו בעבר – וכך גם כיום, ואף בארץ ישראל – להדליק בפנים. הנהגה זו מתבססת על אמירות חסידיות שונות. ראה למשל: הרב מאיר מדז'יקוב, שו"ת אמרי נועם, ח"ב, סימן כט; הרב חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, נימוקי אור"ח, סימן תרעא; הרב יוסף יששכר דב בעריש ווינברגר, עדות ביהוסף – מנהגי וז'ניץ, חנוכה, עמ' עז, כותב שהאדמו"ר מוויז'ניץ נהג כאבותיו הקדושים לפניו להדליק בתוך הבית, בפתח שיש בו מזוזה, ולא בחלון או בפתח החצר. מנהגי בעלז, עמ' נז; האדמו"ר מצאנז קלויזנבורג, ביטאון צאנז קלויזנבורג, גליון ו (כסלו תשס"ג), עמ' ח ואילך. הרמ"מ מליובביץ', שערי המועדים, סוכות, עמ' פג, מעיר על כך שאין חסידי חב"ד נוהגים בעניין זה ככתוב "על פתח ביתו מבחוח". על ההנהגות החסידיות במיקום מנורת חנוכה, ראה עוד: הרב יהודה ברנדס, "פנים וחוח – על מיקומו של נר חנוכה, ויפוצו מעינותיך החוצה", גרנות, ו (תשס"א), עמ' 9–29.

ד. הדלקת נרות חנוכה בחוצות מדינת ישראל

מעבר לעובדה שעם חזרת האומה לארץ ישראל, נעשה נח, מתאים ואפשרי לקיים את מצוות הדלקת נר חנוכה כתקנה הראשונה, נראה לומר שעצם תקומתה של מדינת ישראל וריבונותנו בארץ מוסיפים נדבך בחיוב הדלקת נר חנוכה כתיקונה. הרב עובדיה הדיה כתב:

כיון שאנו טמועים בין האומות, ויש עוברים-ושבים מהגויים לרוב, הרי יש חשש שהעוברים ושבים יכבו אותה, ואין כאן פרסום נס, מכיון שרוב ככל העוברים-ושבים הם גויים, ויהודים היו מעט מן המעט, הרי אין כאן פרסומי ניסא ליהודים כל כך, לכן נהגו להדליק בפנים. והנה דבר זה עלול להיות בכל עת ובכל זמן, דלצערנו אין אנו בטוחים בקיום מדינתנו כל עוד אנו מוקפים בכל צד, ומצינו גזירות שנשארו למרות שהסיבה בטלה (תקיעה במוסף בראש השנה, הפטרה, חזרת הש"ץ, קידוש בבית הכנסת). ובכן אותו הדבר גם בנרות חנוכה, אף שעתה בזמננו במדינת ישראל אין שטן ואין פגע רע, אך אנו לא בטוחים בזה, ולכן אנו משאירים את המנהג כאשר הוא, ואין אנו מחייבים לשום בר ישראל לא להדליק בביתו, וחלילה לומר שכל המדליק בפנים לא קיים המצוה וברכתו לבטלה.³⁸

את ההערכה שאין אנו בטוחים במדינת ישראל, שלל הרב חיים דוד הלוי:

ואחרי המח"ר מכ"ג זצ"ל, אין אנכי מסכים להנחה ש"לצערנו אין אנו בטוחים בקיום מדינתנו כל עוד אנו מוקפים בכל צד". והשי"ת שומר עמו ישראל בשלבי אתחלתא דגאולה יצמיח לנו ישועתו בקרוב בגאולה שלמה (אף כי יש לחשוש לא מהאויבים המקיפים אותנו מכל עברינו, אלא מהאויב האוכל בנו בכל פה: שנאת חנם ורדיפת הזולת, שהם כרקב לבית ישראל), ובוודאי שבארץ ישראל ניתן לחזור לדינא דגמרא ולהדליק בחוץ... הדרך המובחרת להדליק בפנים לבני הבית, ולהדליק עוד נרות על פתח הבית בחוץ, כעיקר התקנה מדין התלמוד.³⁹

38. שו"ת ישכיל עבדי, ח"ז, אר"ח, סימן מו. שם בסימן מב (מתאריך כ"ג בכסלו, תשכ"ג), כתב שמי שיש לו אפשרות להדליק בפני בני רשות הרבים – ודאי עדיף לעשות כך, אך לא מן החיוב, שכבר נתפשט המנהג כל הזמן להניחו בפנים. גם הרב עובדיה יוסף, ילקוט יוסף, מועדים, עמ' 231–232, נשאל מדוע אין הוא מתריע להדליק בחוץ כשיד ישראל תקיפה, ובתשובתו (מיום ו' דחנוכה תשל"ב) הוא כתב שלמדליקים בפנים יש על מה לסמוך, אם כי מי שמדליק בחוץ – יפה עושה.

39. שו"ת עשה לך רב, ח"ז, סימן מב.

דברים ברוח זו כתב הרב חיים דוד הלוי במקום נוסף, כשדן בשאלת הדלקת נרות בשעה מאוחרת בלילה:

עיקר זמן ההדלקה נקבע לפי פירסומי ניסא שיש בו, כל זמן לפי עניינו. ומתוך סברא זו נראה לי עוד, שבזמנינו זה שזכינו בחסדי ה' לשוב לארצנו הקדושה ולקיים מצוות התורה בפומביות, ואין פרץ ואין צווחה ברחובותינו, וחזר המנהג המקורי להדליק את הנרות בפתחי הבתים הנוטים לרשות הרבים או במרפסות וחלונות הפונים לרחוב, ושלומי אמוני ישראל כבר נוהגים כן.⁴⁰

הרב משה צבי נריה ראה בהדלקת המנורה בחוץ במדינת ישראל ביטוי לתחושת החירות עם שיבתנו ארצה, למדינתנו:

בימי הגלות מפחד התגרות מהגויים הודלקו נרות החנוכה בחלון בסמוך לרשות הרבים, וכך הוא גם חדר לארץ ישראל. בו בשעה שבמדינתנו המשוחררת אנחנו יכולים לחזור על המנהג הקדום ולהדליק את נר חנוכה בפתח הבית מבחוץ, ואמנם יקירי ירושלים נוהגים להדליק על פתחי הבתים במסגרות ראויות לכך. וראוי היה להנהיג את המנהג הזה בכל משכנותינו, בכל ערי ישראל, להבליט בזה את חירותנו והרגשת הקוממיות בארצנו.⁴¹

דברים דומים כתב גם הרב מרדכי פוגלמן, ובדבריו הוא מזכיר גם את התקנה להדליק בבתי הכנסת על מנת לפרסם את הנס:

אם הטעם העיקרי של הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת הוא – לפי הריב"ש, שמהר"י קארו סומך עליו – מפני שיד האומות תקפה עלינו, הרי בימינו בעיקר במדינת ישראל, אין קיים עוד הנימוק הזה. במדינת ישראל אפשר כיום לקיים את מצוות הדלקת נר חנוכה בפתח הבית ובחוץ בפרסומי מצוה המלא... וכבר הרגיש בזה האור זרוע... ואמנם כך נוהגים הרבה בירושלים ובעוד מקומות בארץ זמן רב לפני קום המדינה.⁴²

הדברים המובאים לעיל אמורים ביחס להדלקת נרות החנוכה על פתחי הבתים. כאן צריך להוסיף, שבמשך השנים נתחדש המנהג להדליק מנורות חשמל בעלות שמונה

40. שו"ת עשה לך רב, ח"ד, סימן מ. על דברים אלה הוא חזר גם בספרו: תורת חיים – על המועדים, "מקום הנחת נר חנוכה בזמננו", עמ' 72–81.

41. מאורות נריה, חנוכה, עמ' 42–43. דברים דומים וברוח זו כתב גם הרב שאר ישוב כהן, שי כהן, עמ' תכה. 42. שו"ת בית מרדכי, סימן מא.

קנים על גגותיהם של בתי הכנסת,⁴³ מבני ציבור (עיריות, מועצות פועלים ועוד) ובמקומות מרכזיים אחרים.⁴⁴ אמנם אין יוצאים ידי חובה במנורות אלו, אך יש בהדלקתם משום פרסום הנס. גם בנושא זה דן הרב מרדכי פוגלמן, כאשר נשאל אם יוצאים ידי חובה בהדלקת הנר בחנוכה חשמלית, המודלקת במקומות ציבוריים אלו. לפיו, מטרתה של חנוכה זו איננה להוציא ידי חובה, אלא לפרסם את הנס. הוא מסביר את הרקע לתקנת הדלקת הנרות בבית הכנסת, שנבעה מכך שבארצות הגולה לא ניתן היה לפרסם את נס החנוכה כהלכה. והוא מסיים:

אבל בארץ ישראל, במיוחד אחרי שזכינו בעזרת שומר ישראל לחידושה של מלכות ישראל, אנו מדליקין בהודיה ובגאון את החנוכה שעל גג בית הכנסת והעיריה. על ידי זה אנו מפרסמים שתקומת מדינת ישראל היא ההמשך של נצחון החשמונאים בימים ההם. ולכן נוהגים להדליק שמונה נרות בכל יום שמונת לילות חנוכה. ולמעשה צריך להורות שלכתחילה אין יוצאים בה ידי מצות הדלקת נר חנוכה. ורק מי שלא הדליק ולא הדליקו בביתו ואין לו כל אפשרות להדליק נר חנוכה בביתו או במקום אחר – זוהי שעת הדחק, הנעשה בשבילו כדיעבד, ולכן אם הוא עובר ברחוב ורואה את החנוכה הדולקת שעל גג בית הכנסת, הרשות המקומית וכד', אם מן הארץ עד לחנוכה שעל הגג אין גובה יותר מכ' אמה, הוא יוצא בה ידי חובה, ומברך ברכת הראיה.⁴⁵

תקנת הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת היתה בתוך בית הכנסת, ואילו כאן מדובר על הדלקה מנורת חשמל המונחת על גג בית הכנסת. אף על פי כן רואה הרב פוגלמן ערך מוסף להדלקת מנורת חנוכה על גג בית הכנסת, דווקא כאן במדינת ישראל. כמובא

43. דיונים על הדלקת מנורה על גג בית הכנסת החלו כבר בשנת תרס"ד (1904). ראה: חוברת המאסף, שנה תשיעית, כרך ב (תרס"ד), חוברת ז, סימן צא. משמעות הדבר שכבר בזמן שלטון התורכים והבריטים בארץ החלו להדליק בראש חוצות מנורות. על גג בית הכנסת הגדול בתל אביב הניחו לראשונה מנורה חשמלית בחנוכה תרפ"ג.

44. הנחת מנורת חנוכה על גגות עיריה, מועצת פועלים, ומקומות ציבוריים אחרים, מלמדים על כך שגם הציבור שאיננו שומר תורה ומצוות ראה בחנוכה חג לאומי מתחדש. עם חידוש ההתיישבות בארץ התקיימו בחנוכה תהלוכות לפידים בחוצות הערים, שבאו לבטא את גבורת המכבים. היה זה בשנים שהתורכים והבריטים שלטו בארץ. ראה: נילי אריה ספיר, "תהלוכת האור: חנוכה כחג לאומי בתל אביב בשנים 1909–1936", קתדרה, 103 (תשס"ב), עמ' 131–150. על הוגים ציוניים חילוניים שהדגישו את הפן הלאומי בחנוכה, ראה עוד: אהוד לוז, "על מיתוס התחיה של המכבים" האומה, 56 (כסלו תשל"ט), עמ' 44–52.

45. שר'ת בית מרדכי, סימן מ. הדברים נשנו גם בסימן מא. מדבריו משמע שמברך ברכות הראיה על החנוכה החשמלית, על אף שבכל יום מדליקים שמונה נרות!

לעיל, לא זו בלבד שאין אנו חוששים מהגויים, אלא אנו אף מפרסמים בכך את שיבתנו לארץ ואת היותנו ממשיכים את נצחון החשמונאים.

ה. הדלקת נרות חנוכה בפני אומות העולם

גם בחוץ לארץ חל בימינו שינוי מסויים באשר ליכולת ההדלקה מחוץ לבית. הרב מנחם מנדל שניאורסון, האדמו"ר מליובביץ', מנהיג חסידות חב"ד, שמקום מושבו היה בארצות הברית, קרא להדליק נרות חנוכה מחוץ לבית, ובמקומות ציבוריים. חסידי חב"ד בארץ ישראל ובעולם כולו מדליקים מנורות חנוכה בצמתים מרכזיים, במקומות ציבור, על גגות מכוניותיהם ועוד.⁴⁶ הם אף מדליקים מנורת חנוכה בנוכחות נשיאי ארה"ב, ואישים חשובים אחרים: סנטורים, חברי פרלמט, ראשי עיריות – כולם גויים. וכך הם דברי הרבי מליובביץ':

יש לעודד ולזרז עוד הפעם אודות הדלקת נר חנוכה במקומות ציבוריים. "נר חנוכה מצוה להניח על פתח ביתו מבחוץ" (שבת כא ע"ב) משום פירסומי ניסא, ועל אחת כמה וכמה כאשר מלבד ההדלקה על פתח ביתו מבחוץ, מדליקים נר חנוכה גם "בחוץ" כפשוטו, ובחוץ גופא במקום הציבורי והמרכזי ביותר – אזי ניתוסף בפיהסומי ניסא ביתך שאת וביתך עז... הדלקת נר חנוכה על פתח ביתו מבחוץ פועלת על כל הנמצאים בחוץ ברשות הרבים, כולל גם אומות העולם, ובלשון הגמרא: "עד דכליא רגלא דתרמודאי" (שבת כא ע"ב), כהפירוש הפנימי, שגר חנוכה מבטל את המציאות של מרידה בה' ('תרמוד' אותיות "מורדת"), עד לביטול רגלא דתרמודאי, הדרגה הכי תחתונה.⁴⁷

ולכן יש לנצל את המעמד דהדלקת נר חנוכה במקומות הכי ציבוריים ומרכזיים, לעורר גם על דבר קיום מצוות שניצטוו בני נח ולהדגיש שקיומם צריך להיות "מפני שציווה בהן הקב"ה בתורה" (רמב"ם הלכות מלכים ח, יא), אשר על ידי זה מבטלים המציאות דתרמודאי, שזהו תוכן דנרות חנוכה.

46. על מנהג חב"ד ראה: הרב אליהו יוחנן גורארי, "האם נכון לברך על נרות חנוכה שמדליקים במקומות ציבוריים?", חקרי מנהגים – מקורות טעמים ועיונים במנהגי חב"ד, עמ' רח-ריז. גם הרב שמעון סופר, שו"ת התעוררות תשובה, ח"א, סימן נג, כתב: "הדר בין הגוים נ"ל מחוייב להדליק על פתח ביתו מבחוץ, או בחלון הסמוכה, דיתפרסם הנס בין הגויים, שישאלו מאי הוא, ויודיע להם ע"ז המעשה ועיקר הנס, ומקרא מלא הוא: והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים".

47. ראה: הרב אמיר דרעי, "התרמודאים מתדמור", שמעתין, 104 (תשנ"א), עמ' 25-27; הרב תמיר כהן, "התרמודאים וזיקתם לחג חנוכה", שיר למעלות, ג (תשס"א), עמ' 21-40; הרב רפאל יעקובי, "עד דכליא רגלא דתרמודאי", כתלנו, טז (תשס"ד), עמ' 142-156.

ובהדגשה מיוחדת – במדינה זו. בחסדי ה' נמצאים אנו במדינה שהיא מלכות של חסד (ההיפך בתכלית ד"מלכות יוון הרשעה", שנוצחה בימי חנוכה), אשר נשיא המדינה מכריז ומעודד על דבר קיום שבע מצוות בני נח, ובהדגשה יתירה שאין זה "דינא דמלכותא" מעשה בני אדם, כי אם ציווי הקב"ה, בורא העולם ומנהיגו.⁴⁸

לא רק שאין פחד מהגויים, אלא הדלקת מנורת חנוכה בפניהם היא פרסום הנס ומהווה מנוף לעוררם לשמירה על שבע מצוות בני נח. כל זה נאמר בחוץ לארץ, ובמיוחד בארצות הברית.⁴⁹ בדברי האדמו"ר מליובביץ' אין כל הדגשה מיוחדת על הדלקת מנורת החנוכה בחוצות ארץ ישראל, אם כי, כאמור, מדליקים חסידי חב"ד את נר החנוכה במקומות ציבוריים אף בארץ ישראל. יש להעיר שאת החנוכיות האישיות מדליקים חסידי חב"ד בביתם, וכפי שנוהגים גם בחסידויות אחרות.

סיכום

מקום ההדלקה המועדף הוא בפתח הבית הפונה לרשות הרבים. שם מתקיים פרסום הנס הגדול ביותר. בשעת הסכנה, כשעם ישראל היה בעיקר בגלות, לא יכולים היו להוציא את המנורה החוצה, ופרסום הנס נעשה בתוך הבית, בפני בני המשפחה, או בין באי בית הכנסת, בין מנחה לערבית. מששבנו לארץ, התחיל לחזור המנהג להדליק את נר החנוכה מחוץ לבית. מעת שנעשינו ריבוניים על הארץ, עם הקמת המדינה, נסללה הדרך לקיים את התקנה הראשונית, להדליק בחוץ, על פתחי הבתים, ללא כל חשש ופחד. אף המנורות הציבוריות במקומות מרכזיים הם ביטוי לחירותנו בישיבה בארצנו. במקביל, גם בגלויות רבות יש הנוהגים להדליק את נר החנוכה במקומות ציבוריים, ובכך מתפרסם הנס בין אומות העולם. לא רק שאין חשש סכנה מפניהם, אלא ההדלקה בפניהם היא מנוף לעוררם לקיום שבע מצוות בני נח.

48. ליקוטי שיחות, כרך כה, ו' דחנוכה תשמ"ו, עמ' 419–420. ראה עוד מדבריו בעניין זה, במשך מספר שנים בהרחבה: שערי המועדים, תג החנוכה, עמ' רעג–שב.

49. פוסק אחר שחי בארה"ב כותב שעדיין לא ניתן להדליק בחוץ. כך כותב הרב משה פיינשטיין, אגרות משה, אר"ח, ח"ד, סימן קכה: "אף שעיקר בזמן הזה הוא ההיכר לבני הבית, מאחר שאי אפשר לנו להדליק מבחוץ, מכל מקום מה שאפשר לעשות ביותר פרסום ודאי יש לעשות, וכן אני נוהג, שאני מדליק בחלון הנראה בחוץ להעוברים ושבים שם, וכן נהג אדוני אבי הגאון זצ"ל והרבה גדולי דורות שלפנינו מהיום שנעשה א"א להדליק בחוץ, וכן הוא הנכון לדינא". דברים דומים כותב גם הרב יואל כהן, "בביאור מנהג ישראל להדליק נר חנוכה בתוך הבית", אור ישראל, כו (תשס"ב), עמ' קעח–קפא. חוברת זו יוצאת לאור במונסי, ארה"ב.

ומטל חרמון היורד על הררי ציון, יצווה ה' את הברכה לישראל ולאדם, כאמור: "והריקותי לכם ברכה עד בלי די". ועוד ישובו בנים כולם יחד, לשיר מקרב לב ונפש: "זה חלקי מכל עמלי, עם ישראל חי, וחיה יחיה עד בלי די". ועבור תעבור סכנת הסערה במהרה בימינו, ונשוב אל מצוות חנוכה להשיבה על מכונה, להדליקה על פתח ביתנו מבחוץ, ויראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו, על עמו ועל נחלתו סלה.⁵⁰

50. הראי"ה קוק, מאמרי הראי"ה, עמ' 151. הדברים נכתבו בעיתון "התור", בשנת תרצ"ה.

